

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNE AİT BOSNA VE
HERSEK İLE İLGİLİ VENEDİK ARŞİVİNDEKİ TÜRKÇE
BELGELER HAKKINDA

M. Tayyib Gökbilgin

Türk Tarih Kurumu yayın organlarından biri olan *Belgeler*'in birinci ve beşinci ciltlerinde (1965, 1972) yayınladığımız «Venedik Devlet Arşivindeki vesikalar külliyyatından Kanunî Sultan Süleyman devri belgeleri» adlı makaledeki 213 belgeden pek çoğu Bosna ve Hersek ile ilgilidir. Bunun başlıca sebebi de o zamanki Osmanlı-Venedik münasebetlerinde bu bölgenin mühim bir irtibat noktası ve rolü oynamış olmasındandır. Gerçekten, Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Bosna bölgesi, Rumeli eyâletine bağlı bir sancak hüviyetinde bir serhad livâsıdır, akıncılar diyarıdır ve Venedik devleti ile hem-hudûddur. Siyasî, askerî, malî ve ekonomik münasebetlere şahnedir.

Bilindiği gibi, Bosna sancağında, Kanunî Sultan Süleyman devri tahrirlerinde Makbul İbrahim Paşa zamanında hass-ı hümayûn ve mirlivâ hassı olarak yazılan yerler Yeni-Pazar, Saray-Pazarı (Pazar Saray) Varoş-ı Vişegrad, Olofca (Olovo) Pazarı, Konyiç (قونيج) idi. Aynı tahrirlerde Hersek livası ise kâmilen mirliya hassı veya subaşı tasarrufunda görülmektedir ve bu yerler Foça, Belec (Balac) Balagay (Blagay), Mostar, Prepoliye (Priye Polie), Gorajda (غورازده) ve Nova (Kastel Nuvo) idi. Aslında, bu tahrir kayıtları, sadece, padişah ve ümerâ haslarını göstermektedir. Yoksa daha önceki tahrir kayıtları, bize, bu sancaklardaki diğer yerleşme merkezlerini, nahiye ve kaleleri tanıtmaktadır. Meselâ, Fatih Sultan Mehmed devrine ait bir mufassal defterde (h. 882) bir mirlivâ tarafından idare edilen Hersek livasında şu nahiyeler de yazılmıştır : So-

kol, Tırnova, Kokal (کوقال), Samabor (صابور) Mileşevo (ملاشوه), Popoška nam-ı diğer Popova, Zagorye (زاغوريه), Osaniça (اوسانچ), Petriç, Dukat (دوقات) Düşice Dabri (دابري), Gaçka (غاچكه). Bu nahiyelerden başka şu kaleler de zikredilmekte idi: Ljuluški (ليلوشكي) ve Ruğ (روغ) (Vrgoras olması muhtemel), Kluç (كلوج). Bunların bazıları kale mustahfızlarına timar olarak ayrılmıştı. Madenler ise havass-ı hümayûna dahildi. Meselâ, Samabor nahiyesi için şöyle bir kayıt avrdır: «Nahiye-i Samabor, nefsi-i Pazar Çaniçe (Çayniçe) demir madenleridir. Hersek ili fetih olalıdan beri kadim hasdır. Derğâh-ı muallâdan âmile satılır, şimdiki halde (h. 882) âmil Karaca İli'ndedir....». Muhtelif nahiyelerdeki âdet-i aġnâm da padişâh has-ı idi. (Bu livâya âit tafsilât için tahrir defterleri ve *Edirne ve Paşa Livâsı* adlı eserin kayıtlarına dayanan 'Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumili eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları' adlı makleye müracaat edilmelidir, *Bellekten* 78). Aynı şekilde Bosna sancağı için de, II. Bayezit devrine ait daha bir takım bilgileri bu vesile ile nakletmek mümkündür : Bu devirde «vilâyet-i Kral» diye adlandırılan Bosna livasına, zamanın tahrir defterlerinde şu nahiyeler kayd olunmuştur : Saray, Tırnova, Rama, Brod, Visoko, Dubrovnik, Olofçe (Olovo), Pavle-ili, Çelebi-Pazarı (Ragonini), Hirtar, Osad, Demirci Pazarı (Gloçaviç) Plajuy (بلج) ve Hodi-dede, İzçan ve saire.. Bunların içinde maden bölgeleri olanlar vardı. Meselâ Kroşe-va (کروشوه) gümüş madeni, karye-i Sas, tabi-i Vişegrad demir madeni, bazı yerlerde Pavli-ili, Kovaç-ili (ولايت قواج) gibi daha geniş bölgelere bağlı olarak gösterilmiştir. (Bu husustaki tafsilât makalemizde ve dayanağı olan 890, 894 tarihli 18 ve 24 numaralı tahrir defterlerinde bulunmaktadır).

Bosna ve Hersek livaları hakkında bu kısa bilgiden sonra belgelerimizde bahis konusu edilen şehir ve kaleler ve buralarla ilgili olaylar problemler, şahıs ve otorite sahiplerine temas edebiliriz. Bu 213 belgeden 50-60 kadarı doğrudan doğruya Bosna ve Hersek ile ilgilidir, büyük bir kısmı hudud, âsayiş ve karşılıklı tecavüz hadiselerinde alınan tedbirlerden bahsetmektedir. Keza, bazı ekonomik ve malî meselelerle Venedik-Osmanlı tüccarı münasebetlerine taalluk edenler de bulunmaktadır.

Kanunî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı-Venedik ilişkileri başlıca iki safhada mütalaa edilebilir: Bu bakımdan bu belgeleri 1537-40 savaşları ve 1540 antlaşmasından önceki ve sonraki devreler olarak incelemek mümkündür. 1523 tarihli bir vesika Hersek sancak beğine, 1520 tarihli Venedik ahidnamesi hükümlerine riayet edilmesini, Venedik hududuna ve reayasına hiç bir suretle tecavüz edilmemesini bildiren bir fermanıdır; ve ezcümle şöyle denmektedir: «Hâliyâ südde-i saâdetimde şöyle istimâ olundu ki, Venedik'e mütalâlık yerlerin hududuna Venedik beğleriyle cânibinden olan ahidnâme muhalif senin cânibinden dahl olup ve nice ademleri almup irtelenürmiş imdi.... ahidnâme muhalif vilâyet-i mezbure hududuna ve ahalisine li-vechin mine'l-vucûh dahl tesaddî olunduğuna benüm rızâm yokdur. Buyurdum ki....» (vesika 100).

Yine aynı tarihte Hersek sancak beğine ve Mostar kadısına gönderilen diğer bir fermanında, Venediklilerle barışın sürdürülmesine verilen önemi gösteren başka bir misal vardır. Buna göre, vezir Ahmed Paşa'ya evvelce mülk olarak verilen İskradin (اسقرادين) ve Şibenik (Sebenico) arasındaki değirmenler eski sahibieri olan Venedikliler'e geri verilecektir (100).

Venedik devleti ile Macaristan arasında ihtilâflı olan Kolivrad adında bir köy vardı ki, 1525 tarihinde Hersek sancak beğine ve Mostar kadısına gönderilen bir fermanın öğrendiğimize göre (v. 105) 100 seneden beri Venedikliler tasarrufunda idi ve Macar kralı dahi hudud çizilirken bu yerden ferağını göstermişti. Şimdi bir kısım Osmanlı reayasının tarlalarına ve ekinlerine müdahalesi önlenmeli idi. Bosna sancağı bir serhad livası olduğu cihetle Osmanlı ordusunun eyalet kuvvetlerine dahil olan çeşitli birlikleri yeteri derecede bulundurulmakta idi. Bunlar arasında martoloslar, azebier ve akıncılar özellikle düşmana vurucu kuvveti oluşturuyordu ki, bazan barış zamanında da Venedik arazisine saldırdıkları, baskın yaparak esir aldıkları görülüyor ve bu da Venedik balyosu tarafından Dîvân-ı Hümâyûn'a bir şikâyet konusu yapıyordu. 1530 tarihli bir belge (vesika 111). Bosna sancak beğine bu gibilerin bu türlü hareketlerine müsaade edilmemesini emretmekte idi. Aynı tarihte Bosna sancak beği Gazi Hüsrev Bey'e gönderilen diğer bir fermanında Macar kralı ile Venedik arasındaki ihtilâflı hududun teftişinin yapılması bildiriliyor ve şöyle deniliyordu : (Vesika 102). «Bundan evvel Üngürüs

kralhyle Venedik mâbeyninde sınura müteallik nizâ vâkı olup ol hususun teftişi için bâb-ı saâdet-meâbımdan sana hükm-i hümâyûn verilüp henüz teftiş olunmayup faysala ermemiş idi. Buyurdum ki... bu defa kazıyyelerini görüp faysala eriştiresin». Bosna sancak beği Gazi Hüsrev Bey'in ertesi sene (1531) gönderdiği bir arzda ise Venedik hudud durumu anlatılmakta, özellikle, Trau ve Şibenik taraflarında adları zikredilen yerler hakkında bilgi verilmekte, kendisine ve Iskiradın kadısına gönderilen ferman gereğince «Kadı-yı mezbur ile ve Venedik doju hazretleri tarafından kapudan olan yarar ademlerle zikr olan nizâlu yerler üzerine emr-i şerif mücibince teftişini...» yaptığını belirtmekte ve şöyle denilmektedir (v. 110) : «... bu zikr olan karyelerden gayri bu hudud içinde vakı olan karyeler ve mezrealar bilcümle ne ise filvâki kadîmî Venedik beğlerinin memleketine müteallik yerler imiş, lâkin nice zaman hâli ve harab durduktan sonra bazı kimesneler üzerlerine mukataa vaz etdürüp hayli zaman mukataaların hızzane-i amireye teslim ede-gelmişlerdir. Ta geçen yıl il eminleri gelüp vilayet yazdıklarında zikr olan yerler üzerinde nice reayâ mütemekkin bulunup bilcümle mütemekkin buldukları reayâyı haraca ve sair cizyeye defter-i cedîde kayd ettiklerinden sonra kimin sipâhî ve kimin hisar erleri timarlarına tevzî edüp, bilfiil mezkûr yerler esamileriyle sipâhî ve hisar erleri beratlarında mukayyed bulunmağın bu husus bu canibden ber-taraf olmak mümkün olmadığı sebebden...» durumu olduğu gibi Dîvân-ı Hümâyûn'a arz etmekte idi.

Öte yandan bu sırada Bosna sancağında hudud bölgelerinde savunma tedbirleri alınmıyordu. 1531'de Venedik dojuna gönderilen iki nâme-i hümâyunda, bir tarafta Obrovaç (اوروفاچ) kalesinin savunması için yaptırılan kayıklara Venedikliler'in engel olmaması bildiriliyor, diğer taraftan Bosna sancağı sahilindeki Solin kalesinin yaptırılmasına Venedikliler tarafından herhangi bir tecavüz ve müdahalede bulundurulmaması lüzumu anlatılıyordu. İstanbul'daki Venedik balyosu Bosna ve Hersek ile ilgili şikâyet ve isteklerini muntazaman Dîvân-ı hümâyûna arz ediyor ve barışçı çözüm rica ediyordu ki, böyle zamanlarda Bosna ve Hersek ile ilgili Osmanlı makamlarına bu istekler ve şikâyetler aksettiriliyor, gerekli emirler veriliyordu. Meselâ, 1533 de Venedik elçisinin, Venedik kadirga ve gemilerinin Bosna sahillerine uğradıklarında ahidnâme gereğince kendi

akçeleriyle azık ve bazı mühimmât satın almak istediklerinde bir takım kimselerin mani olduklarını ve bu halin izalesini rica ettiği, bunun üzerine Hersek sancak beği ile Nova kadısına bir ferman gönderilerek «Venedik gemileri ahidnâme mucibince sadakat ve istikametle ol caniblere varup dahi akçeleri ile azık almak istediklerinde ahidnâmeye muhalif dahl u taarruz etmek isteyenleri men ve def-» etmelerinin emredildiği (v. 55) görülmektedir.

Yine aynı tarihte Venedik balyosunun arzı üzerine aynı makamlara gönderilen fermanda o taraflarda hisar erenleri ve kul oğlanlarının sandal donadıp yani gemi techiz ederek, denize açıldıkları, Venedik gemilerinin ve tüccarlarının mallarını yağma ettikleri, levend gemilerine, haramî gemilerine erzak verip limanlarında sakladıkları öğrenilmiş olup, ahidnâmeye muhalif bu gibi hareketde bulunanların «mahkemece tedîb» edilmeleri lüzumu bildiriliyordu (vesika 59). Venedik balyosunun şikâyetine göre, bu türlü bir hareketde bulunan Karadağ voyvodası Hamza idi. Bu münasebetle de o sıralarda Bosna sancak beğine bir ferman gönderilmişti (vesika 140). Venedik ile savaş arefesinde, 1536-37 senelerinde bu türlü tecavüzlerin ve Venedik elçisinin de Dîvân-ı hümâyuna şikâyetlerinin arttığı görülmektedir.

1536 da Kilis kalesi keferesi isyan halindedir. Ve kale henüz İmparatorluğa bağlanarak sancak haline gelmemiştir. Bu tarihte Venedik doju Andrea Giritli'ye gönderilen nâme-i hümâyunda, kaledekilerin Osmanlı vatandaşlarına ve reâyasına taarruzları görüldüğü, daima fitne ve fesat üzere oldukları, bu tutumlarını Venedik'e tâbi kalelerden yardım ve zahire almaları sayesinde sürdürebildikleri zikr edilerek şöyle denilmektedir : (vesika 13) «... sen dahi südde-i saâdetime dostluğun muktezâsınca tehir ve terahî eylemeyüp, mezbur Kilis kalesinin halkına asla ve kat'â muâvenet ve muzâharret eylemeyüp ve zâd u zevâde cinsinden bir habbe nesne vermeyeler... min ba'd ol Venedik kaleleri halkının Kilis kalesi keferesiyle olan münasebetlerin ve alâkaların kat' ettirüp, Âsitâne-i saâdet-âşiyânima adem-i itaat üzere olan kimesnelere sizün kalelerinizden muâvenet ve zahire verilmeğe caiz değildir». Kilis kalesindeki bu huzursuzluğun bir sebebi de başka bir belgeden öğrenilmektedir. 1537 tarihli bu belge Gazî Hüsrev Bey tarafından Venedik beğlerine gönderilmiş ve daha önce Ferdinand, İspanya ve Papalık kuvvetlerinin Solin kalesine vaki hücumlarının tardedildiği bildirilerek ve ele ge-

çirilen ganimetler arasında bulunan üç topun San Marco işareti taşıdığı, dolayısıyla Venedik'de mütearrızlar arasında bulunduğu belirtilirken, kendi selefi Mihalet-oglu Mehmed Bey zamanında reayadan bazılarının Kilis kalesine firar ettikleri ve oradan yaptıkları tecavüzlerle bir çok subaşı, sipâhî ve kale erenlerini katlettikleri, sonradan bunlardan bazılarının çarpışmalarda öldürüldükleri, bazılarının diri tutuldukları, bunlara ailelerinin ve çocuklarının nerede bulduklarının sorulduğu, onların da cevaben Split (Spalato) kalesinde olduklarını bildirdikleri kaydedilmiş, 150 kadar kadın ve çocuklardan ibaret bir grubun padişah reâyası oldukları cihetle bu tarafa iade edilmeleri lüzumu anlatılmıştır. Gazi Hüseyin Bey mektubunun sonunda şu tehdidi de ilâve etmektedir : «... illâ gönderilecek olursanız Der-i devlete arz olunur, bilmiş olursunuz, onların cevabını yazup, mektub ile ilâm edesiniz, ve bu kaziyeler sizinle mukaddemâ dostluğumuz olduğu sebepten tehir olunup şimdiye dek arz olunmadı» (vesika 37). (Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki bir vesika -E. 5934-Venediklilerin Mihalet-oglu Mehmed Bey hakkında şikâyetlerini sıralamaktadır. vesika 212). Yine bu sıralarda Venedik elçisinin daha bir takım şikâyetleri olmuştur. Buna göre, Kotor ve civarındaki yerlere vâkı tecavüzler dolayısıyla Hersek sancak beğine ve Nova kadısına Edirne'den bir ferman gönderilmiş (vesika 148), Obrovaç kalesi dizdarı ile Karin kalesi dizdarı İlyas Kostorik adlı kumandanın Venedik'e ait yerlerde haramilik yaptıklarına dair şikâyeti ile ilgili olarak Bosna sancak beğine tenbihatda bulunulmuştur (vesika 158). Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Bosna ve Hersek ile ilgili Venedik belgelerinin ikinci bölümü 1540 anlaşmasından sonraki devreye aittir, bu tarihteki ahidnâme Osmanlı-Venedik münasebetlerini yeniden tanzim ediyor ve ihtilâflı konuları bir çözüme bağlıyordu. Bu ahidnâmede Bosna sancağı hududundaki bazı kaleler (Boçac, Zastina, Velin, Sinj) ve değirmenler mevzu bahis edilmiş ve şöyle denilmiştir : (vesika 1) s. 127)... Bosna sancağı ucunda... bundan sonra da Bosna, Hersek sancakları ile yeni bir kale haline getirilen Kilis livası bölgelerinde hadiseler eksik olmamış, Venedik makamları ile bu meseleler hakkında çeşitli muhabere yapılmıştır. 1546 senesinde, Venedik hududundaki karşılıklı tecavüzlerle ilgili şikâyetler üzerine Hersek sancak beği Hızır Bey ile Saray, Brod kadılarının müfettiş olarak o taraflarda tahkikata memur edildiği

ve Cafer Çavuş'un da bu iş için gönderildiği hakkında Venedik dojununa bir name-i hümayun gönderilmiştir. (vesika 8).

Bu sırada Bosna sancak beği Cafer Bey savaşlar sırasında zabtedilen yukarıda zikredilen dört kale hakkında Venediklilerin itirazı üzerine kurulan karma komisyonun tesbit ettiği durumu, İstanbul'daki Osmanlı makamlarına olduğu gibi, Venedik dojununa da bildiren bir mektub göndermiş ve harabe halinde bulunan yerleri birer birer zikretmiştir (vesika 103).

1547 ve 1548 senelerinde Venedik ile barış ve sükûn sürmekte ve karşılıklı olarak iyi jestler gösterilmektedir. Gerçekten Venedik Kaptanı Paolo Guistinani deniz korsanları Uskurlar'ın elinden kurtarıp İskradin, Nadin, Kilis ve Şibenik kalelerindeki Osmanlı makamlarına 11 kişiyi (Ferhad nam müslümanı ve üç Eflâk kâfirin ve dört Eflâk hatunların ve bir kız, iki Eflâk oğlanı) teslim etmiş ve bunun için Şibenik emini Receb bir mazbata tanzim ederek vakti hacette ihticac edinmek kaydıyla bu kaptanın eline vermişti. (vesika 83). Keza Saray kadısının verdiği iki sicil sureti, Venedikliler'e ait bazı mezraaların kendi tasarruflarında bulunacağını, Memi Hoca ile Çerkes Sinan Voyvoda adlarındaki kimselerin bu hususta hiç bir dava ve iddiaları bulunmadığını bildirdiklerini vurgulamaktadır. Venedik münasebetleri 1553 den sonra yine bozulmuş ve Bosna-Hersek sancaklarında da durum az çok düşmanlığa dönüşmüştür. Bu konuda da elimizde bir kaç belge mevcuttur. Bunlardan biri 1555 de Venedik dojununa gönderilmiş bir nâme-i hümayundur (vesika 132). Mesele, Risan iskelesine harbi tuz götürmekte iken tecavüze uğrayan mukataât âmillerinin zarar ve ziyanlarının tazmini ile müsebbiblerin cezalandırılmaları hakkındadır. Diğeri 1557 senesine aittir ve Kilis kalesi ile Vişegrad bölgesindeki memlahalardan tuz alınmasına engel olmak üzere civarda yapılan hisarların yıktırılması ve diğer ihtilâflı konuların düzeltilmesi hususunda çaba harcaması için Venedik dojununa gönderilen bir nâme-i hümayundur (vesika 114). 1559 da Kilis sancak beği Ferhad Bey'e gönderilen ferman-ı hümayun ise, Trau kalesinin üç köy arazisinde oturan Eflâk taifesinin buralardan kaldırılmaları ile ilgili şikâyette bulunan, Venedik makamları ile anlaşmazlığın incelenerek neticenin bildirilmesini belirtmektedir (vesika 52). Bundan sonra da Bosna ve Hersek bölgesini ilgilendiren enteresan bazı belgelere rastlıyoruz: Ezcümle, Bosna, Hersek sancakları nazırı Mehmed imzasıyla doğru-

dan doğruya Venedik dojunu 1564 de gönderilen iki belgeyi bu konuda zikretmek mümkündür. Bu mektublardan birinde bu nazır Şibenik ve Trau knezlerinin davranışlarını belirtiyor, bu hükm-i şerifi Venedik'e irsal edecek geminin tayininden bahsediyor, özellikle Trau knezinin sözünde ve hareketlerinde muvazeneli, akıllı ve basiretli bir adam olduğunu anlatıyordu (vesika 191). Nazır Mehmed ikinci mektubda yine Venedik dojunu hitab ederek dört gemi ile 70-80 kadar uskok'un Nartova boğazında iki gemi dolu 40.000 flori değerinde malı zabtettiklerini v.s. bildirmektedir (s. 127, vesika 198).

Bu hadise bu sırada Hersek sancak beği bulunan Yunus Bey tarafından Dersaadet'e de aksettirilmiş ve bunun için, Uskok tecavüzleri ile ve bunlara Venedik limanlarında zahire verilmesi ile ilgili olarak, Venedik dojunu bir nâme-i hümayun gönderilmiştir (vesika 199).

Bu konuda diğer bir önemli belge de, Saray-Bosna sakinlerinden bazılarının ticaret maksadıyla Venedik'e gittikleri ve dönerken uğradıkları tecavüz ve 60 yük akçelerinin alındığına dair Hersek sancağında Gable kasabası kadısı ve şahidler huzurunda yaptıkları tescillerdir ki, o sırada Saray Bosna sakinlerinin adlarını ve ticaret için kalabalık bir şekilde Venedik'e gittiklerini öğreniyoruz (vesika 87).

Osmanlı-Venedik münasebetlerinin bu devrede ve Bosna Hersek bölgesindeki malî ve ticarî karakteri ile ilgili bir kısım dökümanların tetkikinden anlaşılan husus, bu ilişkilerin idarî ve askerî karakterde olanlar derecesinde ehemmiyetli olduğudur. Bosna ve Hersek sahillerinde Osmanlı idaresinde bulunan iskeleler, bu bölgedeki memlâhalar, bunların kapsadığı mukataalar, havas-ı hümayun mahsulâtı malî-ticarî ve iktisadî karakterin belli-başlı unsurlarını meydana getirmekte idi. Bu ünitelerin başında eminler, mukataaya tutan amiller, nâzır-ı emvâl veya iskeleler nazırı, Bosna Hersek sancakları nazırı denilen kimseler ve nihayet sancak beyleri bulunuyor ve mekanizmayı yürütüyorlardı.

1531 de Venedik beğlerine gönderilen bir mektubdan anlaşılacağına göre Tırnova, Makarska iskelelerine emin olan Mehmed'in Venedikliler'e tabi Split ve Trogir kalelerinde satılan tuzdan, bac ve gümrük resimlerinin Osmanlı devletine ait olan gelirleri zabt etmesi için emir verildiği cihetle, onların da kendi adamlarına bu husu-

su tenbih etmeleri gerektiği, satılan tuzdan, bu iskelelere gelen malların bac ve gümrük resimlerinin «Kanun üzre dergâh-ı muallâ»ya ait olanların tıbbı Şibenik ve Kotor kalelerinde olduğu gibi Emin Mehmed'e teslim edilmesi isteniyordu (vesika 20). Topkapı Sarayı Arşivindeki yine bu seri içinde yayınladığımız bir belge de (vesika 210) aynı meseleye temas etmekte, o sırada, Venedik doju bulunan Andrea Gritti'nin Kanunî Sultan Süleyman'a gönderdiği mektub suretinin de Makarska emini Mehmed'e muavenet ve muzaheret gösterilmesinin Split kumandanına yazıldığı bildirilmektedir.

Şibenik kalesindeki tuzlardan Venedik tacirleri de satın alıyorlardı. Bir vesika (vesika 160) bize, bu senelerde (1533) Venedik elçisinin bu mesele ile ilgili bir şikâyetine atfen Bosna sancak beği ile Iskradin kadısına bir fermanı tanıtmaktadır. Elçi, bu tuzlardan satın almaya gelen Venedik tacirlerinden kanunî gümrük resminden fazla para almak isteyen emin ve amillerden şikâyet etmişti. Bu sebeble olacak ki, emin ve amillerin zaman zaman hesabı görülmekte, işlerini ne şekilde yürüttükleri kontrol edilmekte idi. 1536 tarihli Venedik beylerine gönderilen bir nâme-i hümayun buna bir misal teşkil eder. Hesabları incelenecek olanlar Nova (Kastel Nova) iskele ve memlâhasını mukataaya tutan Pavli ve Nikola adındaki amiller ve bunların üzerine emin bulunanlardır. Venedik hükümetinden istenen şey Kotor kalesinden Risano (ريسانو) iskelesine gönderilen tuzun miktarının Nova kadısına bildirilmesidir (vesika 12). Bosna ve Hersek sancakları ve bunlara bağlı iskelelerdeki Türk makamları, Venedik devletinin Osmanlı devletine muntazaman ödediği âidatı, Venedik makamlarından teslim alıyor ve İstanbul'a gönderiyorlardı. Bunlarla ilgili bir çok belgeye sahibiz. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz : 1536 da Nova kalesi dizdarı Mustafa aldığı emir ve ferman gereğince Kıbrıs ve Zakina (زاقينا) adaları cizyelerini tahsil etmek üzere Kotor (Cattaro) kalesine gitmiş ve 17.000 sikke-i Efrenciyeyi teslim almış, bununla ilgili bir makbuzu (temessükü) Kotor beyi olan Marciano Michail'e vermişti ki, bu sırada Hersek sancak beyi Pîrî Bey adında biri idi (vesika 75). 1575 de Nova kalesi kadısı Mevlâna Yusuf b. Ahmed, Kotor kalesi Proveder'i yani askerî kumandanı Luigi Reyner'in Nova kalesi yakınındaki Savina denilen yerde iki sandık içinde 24 bez kese derununda 24.000 flori ve bir sanduka içinde 20 endaze ıskarlat çukayı kendi-

lerine teslim ettiğini ve onların talep eyedikleri temessükü şahidler huzurunda tanzim ederek ellerine verdiğini bildirmektedir ki (vesika 67) bu mazbatanın altındaki isimlerden o sırada Nova kalesindeki resmî şahsiyetleri tanıyabiliyoruz : Sancak beği vekili Mehmed Bey, Yeniçeri ağası Mustafa Subaşı, Nazır Hasan Yusuf, bölükbaşı Ferhad, Nova iskelesi emini Mehmed Ağa, kale azeplerinden Oruç Ağa ve saire... Aynı sene zarfında aynı Kotor kumandanı mütebakî vergiyi 41.000 flori olarak Hersek sancak beyine ve Nova kadısına teslim etmiş ve bunun için sancak beyinden ve Nova kadısından ayrı ayrı temessük (mazbata) almıştı (vesika 165-6). Bu sırada Hersek sancak beyi Hayreddin Bey idi (vesika 164).

1551 senesinde de Nova kadısı Ahmed b. Emîrza'nın Kotor kumandanı Juan Battista tarafından Hersek Mirliyası İbrahim Bey'in kethüdası Ferhad Kethüda'ya Kıbrıs ve Zakina adaları cizyesine mahsuben 1500 sikke florinin teslim edildiğine dair temessükü mevcuttur ve buradaki şahidlerden de Nova kalesindeki görevliler ve sakinlerinden daha bazı isimleri öğreniyoruz: (vesika 66) Bayezid Ağa, Emin Mehmed Bey, Murad kethüda, Hatib Yahya Halife, Ahmed Çavuş, Odabaşı Receb, Hüseyin Tercüman, vesaire..

1559 da Şibenik emini Fabricio adında birisidir. İskradin kadısı ve Kilis sancak beyi aracılığı ile hükümet merkezine bir arz ve teklifte bulunmaktadır: Krka nehrinin ötesinde vakı havası humayun dahilindeki bazı yerler (Lalun, Gora, Morsca vesaire) resme tabi olmayan hali ve muattal yerler olduğu için, buraların mirî için seneliğine mukataaya verilmesi tabuya müstahak olmakla hazine-i Amire'ye bir miktar resm-i tapu alınması, bu gibi yerlerde odun kestirilip tasarruf edilmesi, hariçten kimsenin müdahale etmemesi lüzumunu bildirerek, bu hususta bir emr-i şerif rica etmiştir. İskradin kadısına 5. Zilhicce 966 (1559) tarihiyle gönderilen fermanla ise, eğer memlekete ve reayaya zararı olmayıp kimsenin ihtilâfı ve nizalı yeri de değilse iltizamı üzere tasarruf ettirilmesi uygun görüldüğü bildirilmiştir (vesika 51).

Fabricio, aynı tarihte, Bosna sancağındaki aynı makamlar aracılığı ile ikinci bir teklif yaparak dağlardan odun kestirilmesi, reaya tarafından kendisine satılacak bu odunun münasib bir yerde kurulacak odun iskelesinde Venedikliler'e satılması işini bir nizama bağlamak ve bu suretle bac ve gümrük cihetinden mal-ı mirîye menfaat sağlamak isteğini ve senede 2.000 akçeye mukataaya kabul

edeceğini ifade etmiştir (vesika 151). Bu konuda yine İskradin kadısına bir ferman gönderilerek meselenin incelenerek, eğer söylenildiği gibi ise, o yolda hareket edilmesi emrolunmuştur.

Fabricio'nun üçüncü bir teklifi de yine aynı tarihte (1559), o civardaki göl ve nehirlerde avlanacak balığın mukataaya bağlanması ve kendisinin bir miktar mukataa ve resm-i tapu ile bu işi kabul edeceğini bildirmesi ile ilgilidir (vesika 142). Bu sıralarda Bosna-Hersek ile Venedik arasındaki ticarî faaliyet ehemmiyetli bir derecede görülmektedir. Bu sıralarda cereyan eden bir hadise vesilesiyle tanzim edilmiş bir mazbata bunu isbatlayacak bir belge sayılabilir. Şibenik kalesi civarında Uskukların taarruzuna uğrayan Osmanlı tacirleri -ki hepsi de müslüman olan 15 tacirin adları bildirilmiştir.- Venedik kapudanı Niccola Ralbi tarafından kurtarılmalarından duydukları minnet ve şükranı bir belge halinde bize intikal ettirmişlerdir (vesika 172). Fabricio ile ilgili ve 1561 tarihine ait bir belge daha vardır : (Vesika 124) Şibenik (Sebenico) iskele emini olan bu adam, Venedik idaresi altındaki Split iskelesinde Osmanlı hazinesine ait mirî gelirin tahsiline Gari Stanoviç adında birisini memur etmiştir, fakat bu adam 29424 akçeyi zimmetine geçirmiştir. Bu sebepten bu paranın kendisinden alınması için Hersek sancak beyi Haydar Paşa Venedik dojunu bir mektub göndermektedir.

1561'de Bosna Hersek nazır-ı emvali Mehmed Beydir. Venedik dojunu gönderdiği iki mektubda Hersek sancak beyi Haydar Paşa için istediği 1000 kile pirinç ile 1000 maje (•;•) tuzun gönderilmesini rica etmiştir (Vesika 121, 122) (Vesika 189).

Aynı tarihte bizzat Haydar Paşa da, Venedik'te tuz satın alınması ile ilgili olarak Venedik dojunu bir mektup göndermiş ve şöyle demiştir : (Vesika 125) «Kadimî dostlarımızdan hâmil-i mektub emin olan Hoca Fabric bundan akdem.... Padişah hazretleri reayasına satup muzayaka olmamasına rıza vermeğin...»

1564 de Bosna ve Hersek sancakları nazır-ı emvali Mehmed Bey Venedik dojunu gönderdiği bir mektubda da, o sırada Bosna sancak beyi olan ve ikinci vezir Sokullu Mehmed Paşa'nın amca-zadesi olan Mustafa Paşa için çuka ve kumaş satın almak üzere Venedik'e gönderilen Mustafa Çelebi'ye yardım edilmesini istemiştir (vesika 194). Buna benzer bir belge de bizzat Mustafa Paşa'nın bu maksatla Venedik makamlarına gönderdiği mektubdur. Bosna sancak beyi, Sü-

leyman Kethüdâ adlı birisini bazı mallar almak için Venedik'e gönderdiğini bildirdikte, bu vesile ile de Split ve Zara knezlerinin değiştirilmesini istemektedir (Vesika 123).

Bu tarihlerde Venedik'te hububat ve hayvan ihtiyacı fazladır ve bunu Osmanlı memleketlerinden temin etmek istemektedir. Kilis Mirlivası Hüsrev imzasıyla Venedik dojunu gönderilen bir mektubdan öğrendiğimize göre şimdye kadar olduğu gibi bundan sonra da kendi memleketlerine hayvan ve hububat gönderilmesi isteklerine cevaben, sancak beyi, bu hususun ancak Padişah tarafından gönderilecek bir emir, verilecek bir müsaade üzerine mümkün olabileceğini anlatmaktadır (vesika 200). Kanunî Sultan Süleyman devrine ait Bosna ve Hersek ile ilgili Venedik arşivindeki türkçe belgelerden son olarak ilginç görülebilecek bir belgeyi zikretmek isteriz : (vesika 196) 1564 de Kilis mirlivası Mehmed Bey, Venedik dojunu ve beylerine şöyle bir mektub göndermiş ve bilgi rica etmiştir: «Kâfir zamanında Hersek Beyi olan... bu canibe ilâm eylemeye sa'y-i lutfunuzu dirîğ buyurmayasız».

İşte bu belgeleri, Osmanlı hakimiyeti dönemindeki Bosna ve Hersek tarihine bir nebze ışık tutabileceği ümidiyle zikrederek değerlendirmelerde ve yorumlarda bazı subjektif yargılara ve zuhullere rastlanabileceğini de tabîi gördüğümü belirtmek isterim.